

Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej / Agnieszka Gołda. - Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018. - 400 s. ; 24 cm. - (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 3722). - ISBN 9788322633373

Słabnące przez ostatnie dziesięciolecia zainteresowanie polskich bibliografów teorią ich dyscypliny spowodowało, że nie zajmowano się nią zbyt często. Świadczy o tym między innymi skąpa literatura na ten temat. Toteż z radością należy powitać ukazanie się książki Agnieszki Gołdy (która powstała jako rozprawa habilitacyjna), będącej pierwszym dokładnym opracowaniem teorii bibliografii w Polsce okresu międzywojennego.

Agnieszka Gołda jest pracownikiem Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego i od wielu lat zajmuje się bibliografią. Jest Autorką kilkunastu rozpraw z zakresu historii, teorii i metodyki bibliograficznej – drukowanych jako artykuły i rozdziały oraz dwóch monografii: *Monografia bibliograficzna. Analiza modelowa* (Częstochowa, 2003) i jej krótszej wersji *Z zagadnień form bibliografii. Monografia bibliograficzna* (Warszawa, 2005) oraz *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej* (Katowice, 2018). Aspekt historyczny bibliografii reprezentowany jest w takich publikacjach, jak: *Bibliografia – pierwsza forma informacji naukowej* oraz *Historia bibliografii polskiej w świetle publikacji dwudziestolecia międzywojennego*. Autorka zajmuje się także problematyką bibliografii regionalnej, zwłaszcza śląskiej. Opublikowała kilka artykułów z tego zakresu, m.in. *Miejsce bibliografii terytorialnych w systemie komunikacji społecznej* i *Polskie bibliografie specjalne Śląska po II wojnie światowej*.

Kolejny obszar zainteresowań A. Gołdy jest związany z bibliografiami osobowymi i zespołów osobowych. Zestawiła ona jubileuszowe spisy bibliograficzne, np. *Bibliografię publikacji Profesor Barbary Stefaniak*, *Bibliografię publikacji Profesor Elżbiety Gondek za lata 1980–2015*, a w artykule *Polskie bibliografie zespołów osobowych w Internecie. Systemy udostępniania i wyszukiwania informacji* (z A.E. Adamczyk) zaprezentowała formy edycyjne bibliograficznych baz danych, z uwzględnieniem zasad metodyki bibliograficznej.

¹ Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, ORCID ID 0000-0001-7225-3996.

Spisy bibliograficzne stały się również podstawą do przeprowadzenia przez Autorkę interesujących analiz bibliometrycznych i naukometrycznych, których wyniki ogłosiła m.in. w artykułach *Bibliografia specjalna jako element komunikacji naukowej. Rozwój ilościowy działu Informacja naukowa. Dokumentacja na łamach „Polskiej Bibliografii Bibliologicznej” w latach 1937–2007, Analiza ilościowa polskiego piśmiennictwa bibliologicznego publikowanego w latach 1937–2004. Wybrane zagadnienia, Zakony mnisze na wschodnich kresach Rzeczypospolitej w świetle bibliografii bibliologicznych 1937–2001.*

Przedmiotem recenzowanej monografii jest przedstawienie rozwoju teoretycznej myśli bibliograficznej w II Rzeczypospolitej, a także określenie wpływu europejskich i amerykańskich bibliografów na poglądy teoretyków polskich. Należy przy tym podkreślić wielowymiarowy charakter ujęcia zagadnienia teorii bibliografii, z uwzględnieniem zaplecza organizacyjnego, instytucjonalnego i dydaktycznego, mającego wpływ na stan nauki o bibliografii, środowiska naukowego i zawodowego teoretyków bibliografii oraz recepcji ich poglądów w piśmiennictwie bibliologicznym po drugiej wojnie światowej. Podjęty przez Autorkę problem badawczy nie został dotychczas opracowany całościowo i dogłębnie. Stan badań nad teorią bibliografii w Polsce okresu międzywojennego tworzy wiele rozproszonych publikacji, jednak nie dają one kompleksowego obrazu tego zagadnienia. Przeważają opracowania zwracające uwagę na indywidualne poglądy badaczy z okresu dwudziestolecia na temat bibliologii i bibliografii lub działalności bibliograficznej.

Głównym atutem monografii jest to, że została ona sporządzona na podstawie bogatej i sumiennie wykorzystanej bazy źródłowej, w tym także na pomijanych w dotychczasowych badaniach zasobach archiwalnych, dzięki czemu można było wyeksponować nowe fakty dotyczące ewolucji myśli bibliograficznej w okresie międzywojennym. Jeśli chodzi o źródła pochodzące z dwudziestolecia międzywojennego, to zbadano wypowiedzi teoretyków, utrwalone w postaci druków zwartych oraz na łamach periodyków i w materiałach konferencyjnych. Ponadto zanalizowana została zawartość czasopism bibliograficznych i bibliotekarskich, naukoznawczych, które stanowiły cenne i wartościowe źródła informacji nie tylko na temat samej teorii bibliografii, ale także środowiska organizacyjnego i instytucjonalnego, w których się rozwijała. Badaniem objęto również zachowane konspekty i programy zajęć z zakresu bibliografii, realizowane w szkołach, na uniwersytetach, kursach dla bibliotekarzy, a także wstępy i przedmowy do spisów bibliograficznych. Do tego dochodzi jeszcze piśmiennictwo z zakresu tak teorii bibliografii, jak i teorii bibliologii, z odniesieniami do tekstów z historii literatury.

Imponująca jest także bibliografia opracowań zamieszczona aż na 20 stronach monografii, w niebagatelnej liczbie 1092 pozycji. Autorka sięgnęła w większości do literatury polskojęzycznej, ale korzystała też z dzieł

w językach obcych: angielskim, niemieckim, francuskim. Uszły natomiast jej uwadze dwie publikacje, które z całą pewnością doskonale zna. Chodzi o książkę Stefana Kubowa *Sylwetki polskich bibliologów* (Wrocław 1983), mającą wprawdzie charakter popularnonaukowy, ale stanowiącą pierwszą próbę przedstawienia rozwoju myśli bibliologicznej i przemiany wzajemnych związków oraz funkcji bibliologii i bibliografii, oraz artykuł Elżbiety Marczewskiej-Stańdowej *Antoni Sozański i jego prace bibliograficzne* („Rocznik Biblioteki Narodowej” R.8:1964, z. 3/4, s. 399-407).

Zwraca uwagę objętość przypisów, która często pokrywa się z objętością tekstu głównego. Wynika to z jednej strony z dokładności i skrupulatności Autorki, a z drugiej świadczy o doskonałym opanowaniu warsztatu naukowego. A. Gołda wykorzystwała w sposób profesjonalny wiele metod badawczych stosowanych zarówno w badaniach historycznych, jak i bibliologii. Najważniejsze z nich to: metoda bibliograficzna, archiwalna, porównawcza i biograficzna.

Celem Autorki, jak podała we wstępie, było „przedstawienie poglądów środowiska bibliologów (księgoznawców, teoretyków bibliotekarstwa) i bibliografów w II Rzeczypospolitej na temat zakresu pojęcia bibliografii oraz ustalenie, na ile trwale i jednoznacznie potrafiąco wówczas określić jej przedmiot, zadania i granice”, ale – co ważne – celem było także „uchwycić problem oryginalności tych opinii w stosunku do nauki poprzedniego stulecia oraz przedstawić proces kształtowania się terminologii bibliograficznej” (s. 13). Lektura książki dowodzi, że te zamierzenia badawcze w zupełności udało się zrealizować.

Publikacja składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz indeksu osobowego. We *Wstępie* A. Gołda omawia cel monografii, powody podjęcia tego tematu, precyzuje przedmiot swoich rozważań, przedstawia dotychczasowy stan badań z zakresu podjętej problematyki, metody badań oraz dokonuje charakterystyki tych zasobów źródłowych, które wykorzystała do analiz badawczych.

Brak obowiązującej definicji teorii bibliografii skłonił Autorkę do przedstawienia własnego, roboczego określenia. Za teorię bibliografii uznała „definicję samej bibliografii jako dyscypliny/subdyscypliny naukowej, jej przedmiotu i zadań; związki z innymi dyscyplinami nauki oraz teorię rodzajów spisów, ponadto metody własne i pomocnicze usprawniające praktykę sporządzania zbiorów informacji o dokumentach” (s. 15). Określenie to można by uzupełnić informacją, że bibliografia jako nauka oprócz teorii obejmuje też problemy historyczne, metodyczne i organizacyjne i stanowi dla działalności bibliograficznej zaplecze teoretyczne i metodologiczne. Teoria bibliografii jest zatem częścią bibliografii jako dyscypliny naukowej.

Rolę wprowadzającą do rozważań merytorycznych pełni rozdział pierwszy zatytułowany *Teoria bibliografii do początków wieku XX*. Autorka nakreśliła w nim genezę, narodziny i rozwój teoretycznej myśli bibliogra-

ficznej (bibliologicznej) na świecie i na terenie dziewiętnastowiecznej Polski. Przedstawione zostały wszystkie czynniki, które w sposób istotny wpływały na powstanie, rozwój i kierunki zmian w teorii bibliografii.

Do pierwszych oznak refleksji teoretycznej z zakresu bibliografii należało uświadomienie sobie odrębności bibliografii jako nowego gatunku piśmienniczego oraz wskazanie jej miejsca w systemie klasyfikacji piśmiennictwa. Albo przydzielano więc bibliografię do historii piśmiennictwa, albo uważano obie dyscypliny za równorzędne i podporządkowywano je historii lub filologii. Umieszczano również bibliografię na czele schematu klasyfikacyjnego jako najbardziej uniwersalną z nauk, obejmującą wszystkie zagadnienia wiążące się z dziełami umysłu ludzkiego zmaterializowanymi w piśmiennictwie. Tak szeroko pojmowana bibliografia stanowiła pierwszą koncepcję współczesnej nam nauki o książce. W ślad za tym szło określenie jej zakresu i zadań. Niewątpliwie w praktyce bibliograficznej poprzedzającej powstanie teorii bibliografii *sensu stricto* można wykryć już pewne elementy teoretyczne. W sposób wyraźny i zdecydowany wystąpiły one w dziełach bibliograficznych XVIII stulecia. Wiek ten przyjmuje się za czas narodzin teorii bibliografii. Do ustalenia teoretycznych pojęć bibliografii (bibliologii) przyczyniły się dwa nurty: francuski – związany z bibliofilstwem i handlem antykwarycznym (Guillaume de Bure, Gabriel Peignot, Jacques Charles Brunet) oraz niemiecki, upatrujący celu i sensu bibliografii w bibliotekarstwie (Michael Denis, Friedrich Adolf Ebert). Powiązanie bibliografii z praktyką bibliotekarską znalazło odzwierciedlenie w działaniach dydaktycznych. Bibliografię zaczęto wykładać w szkołach wyższych, znalazła się również w programach szkolnych.

W dalszej części rozdziału przedstawiona została historia teorii bibliografii na ziemiach polskich do początków XX w. Jego wartość podnosi fakt, że Autorka nie ograniczyła się do zebrania istniejących materiałów, ale niekiedy uzupełniła je o informacje będące efektami własnych badań lub poszukiwań.

W Polsce teorią bibliografii poczęto zajmować się w pierwszych dekadach wieku XIX, choć już w okresach wcześniejszych można znaleźć elementy wiedzy o książce i bibliografii, w pracach pierwszych bibliografów (Szymon Starowolski, Józef Andrzej Załuski, Feliks Bentkowski, Antoni Sozański). Pod wpływem ustaleń teoretyków francuskich i niemieckich próbowano i u nas formułować pierwsze ujęcia teoretyczne nowej nauki. Zaczęto zastanawiać się nad charakterem, zakresem i przedmiotem badań bibliografii (bibliologii) oraz wprowadzono ją do wykładów na uniwersytetach i w liceach; Polska była drugim krajem, po Francji, który wprowadził wykłady z bibliografii. Wykładali ją: w Krakowie – Jerzy Samuel Bandtkie, Józef Muczkowski, w Warszawie – Joachim Lelewel, Karol Estreicher, w Wilnie – Aleksander Bohatkiewicz i w Krzemieńcu – Paweł Jarkowski. Wszyscy, z wyjątkiem P. Jarkowskiego, który swój kurs nazwał „bibliologią”, wykla-

dany przedmiot określali jako bibliografię. Autorka monografii słusznie zauważa, że już ten pierwszy wykładowca zdeklasował bibliografię do rzędu dyscyplin podporządkowanych szeroko pojętej nauce o książce, uznając zagadnienia bibliologiczne za szersze niż praktyczne zadania bibliografii, polegające na opisie i klasyfikacji książek. Ważnym jego dokonaniem było także rozróżnienie zakresów bibliografii na ogólną i specjalną. Można więc powiedzieć, że P. Jarkowski jako pierwszy wprowadził zagadnienia bibliografii do nauki polskiej, a rok 1814 uznać za przełomowy w tym temacie. Zlikwidowanie wykładów z bibliografii sprawiło, że dyskusje teoretyczne na jej temat przeniosły się na łamy encyklopedii (Franciszek Sobieszkański) i podręczników (Piotr Chmielowski).

W drugiej połowie XIX w. zaczęto podważać dominację bibliografii jako pojęcia nadrzędnego wobec bibliologii (tj. nauki o książce). Zastąpiono bibliografię bibliotekoznawstwem (w Niemczech), bądź też bibliografię uznano za dziedzinę równorzędną z bibliologią (obejmującą historię druku i książki z jej zdobnictwem). Pierwsze próby rozdzielenia zakresów zainteresowania bibliografii i bibliologii podjęli (nie licząc G. Peignota) bibliografowie włoscy (Giuseppe Ottino, Giuseppe Fumagalli). Pod koniec XIX w., w związku ze wzrostem liczby prac bibliograficznych i bibliotekarskich oraz – należy dodać – z zakresu czytelnictwa dają się zauważyć dążności rewizjonistyczne wobec dotychczasowych, tradycyjnych poglądów teoretycznych. Chociaż ciągle jeszcze utrzymywał się szeroki zakres pojęcia i terminu „bibliografia” rozumianego jako bibliologia i księgoznawstwo, to zmierzano do uściślenia i zróżnicowania obu tych pojęć i wyodrębnienia problematyki bibliograficznej w ramach ogólnej nauki o książce. Tendencja do stworzenia osobnej nauki o książce (widoczna u M. Lisowskiego) zarysowuje się także coraz bardziej i na Zachodzie (Paul Otlet).

Trzeba zwrócić uwagę na stosunek Autorki do dzieł powstałych w początku XIX w., które – jak wiadomo – były pracami bibliologicznymi, choć nazywały się bibliograficznymi. Historycy bibliografii muszą bardzo ostrożnie włączać tematykę tych prac do zakresu swoich badań, aby uchronić się przed zarzutem wkraczania na pole badań bibliologii i bibliotekoznawstwa. Autorka wyszła z tego obronną ręką, referując poglądy dziewiętnastowiecznych teoretyków ogólnie i raczej w odniesieniu do bibliografii w nowszym znaczeniu tego słowa. Dlatego lektura rozdziału ułatwia w dostatecznym stopniu zrozumienie ewolucji, jaką bibliografia przeszła, aby z dyscypliny bibliologicznej wyodrębnić się w specjalność zajmującą się opisem dokumentów i opracowaniem ich spisów.

Rozdział drugi, zatytułowany *Instytucjonalne i organizacyjne perspektywy rozwoju teorii bibliografii w Polsce w latach 1918–1939* przedstawia warunki, możliwości i ograniczenia rozwoju teoretycznej myśli bibliograficznej w kontekście uwarunkowań instytucjonalnych, organizacyjnych i dydaktycznych w II Rzeczypospolitej. Dotyka on stosunkowo mało opraco-

wanego zagadnienia, dlatego Autorka postąpiła słusznie, poświęcając dużo uwagi staraniom i zabiegom różnych instytucji i organizacji, które propagowały i promowały problematykę bibliograficzną, oraz projektom niezrealizowanym. Rozważania te przynoszą wiele samodzielnych i ważnych ustaleń, zarówno faktograficznych, jak i uogólniających.

Wbrew oczekiwaniom części środowiska naukowego, nowopowstały w 1928 r. Instytut Bibliograficzny przy Bibliotece Narodowej skoncentrował się głównie na tworzeniu bieżącej bibliografii narodowej („Urzędowy Wykaz Druków”), nie podjął badań teoretycznych w zakresie bibliografii. Okazuje się, że zdecydowały o tym poglądy Jana Muszkowskiego, Stefana Dembego i Aleksandra Birkenmajera, którzy zakładali, że placówka ta będzie wykonywać jedynie spisy bibliograficzne, nie widzieli natomiast potrzeby prowadzenia przez nią badań teoretycznych z zakresu metodyki bibliografii, uznając je za niebibliograficzne. Nie powiodła się również próba utworzenia Polskiego Towarzystwa Bibliograficznego, którego wnioskodawcą był Tadeusz Sterzyński (1928). Autorka słusznie stwierdza, że powstanie Towarzystwa wpłynęłoby na rozwój teorii i metodyki dyscypliny, gdyż w planach przypisano mu obowiązek rozwijania tego typu prac. Inną przeszkodą w rozwoju teorii bibliografii był brak odrębnego czasopisma bibliograficznego, stanowiącego forum wymiany myśli osób interesujących się tą problematyką, teorią, historią i metodyką bibliografii. Z tego powodu rozprawy tego typu ogłaszano na łamach nielicznych czasopism bibliotekarskich i bibliofilskich. Zdaniem A. Gołdy, spośród nich największy wkład do teorii bibliografii wniósł krakowski „Przegląd Biblioteczny”.

Znaczący był natomiast udział Związku Bibliotekarzy Polskich (dalej ZBP) w działaniach wspierających rozwój teorii bibliografii, chociażby w postaci np. organizowania kursów bibliotekarskich, ogólnopolskich zjazdów bibliotekarskich z Sekcją Bibliograficzną, debatującą nad problematyką teoretyczną różnych typów bibliografii, prowadzenia działalności wydawniczej i referatowej w zakresie bibliografii czy podjęcie starań o powstanie przy bibliotekach uniwersyteckich biur informacji bibliograficznej. Warto nadmienić, że w 1931 r. Wydział Bibliotek MWR i OP na wniosek Rady ZBP zalecił dzieło Stefana Vrtel-Wierczyńskiego *Bibliografia jej istota, przedmiot i początki* (Lwów, 1923) jako podręcznik dla kandydatów do państwowego egzaminu bibliotekarskiego I i II kategorii (Opinie bibliograficzne, 1931, s. 107). Był to niewątpliwie ważny przejaw zainteresowania ZBP teoretyczną problematyką bibliografii w kontekście edukacji bibliotekarskiej. Działania publikacyjne, promocyjne i dydaktyczne na rzecz bibliografii prowadziły także lokalne koła ZBP.

W dalszej części tego interesującego rozdziału sporo uwagi poświęcono bibliografii jako przedmiotowi wykładanemu w szkołach wyższych, średnich i podczas kursów bibliotekarskich. Samodzielne katedry bibliografii na uniwersytetach państwowych nie istniały, gdyż bibliografia była

traktowana jedynie jako dyscyplina pomocnicza dla innych nauk. Pojedyncze wykłady dotyczące problematyki książki i bibliotek, w tym bibliografii odbywały się zatem z inicjatywy wybitnych bibliologów, bibliografów i historyków literatury w niektórych ośrodkach akademickich (Lwów, Lublin – Wiktor Hahn, Poznań – Stefan Vrtel-Wierczyński). Jedynie w Wolnej Wszechnicy Polskiej – uczelni niepaństwowej, na której zdobywano wyższe wykształcenie bibliotekarskie – ważne miejsce w programie kształcenia zajmowały zajęcia z bibliografii, która była też przedmiotem egzaminu dyplomowego. Przedstawienie problemu kształcenia w zakresie bibliografii w II Rzeczypospolitej, a więc jego celów, środków i treści, wymagało od Autorki przeanalizowania konspektów i programów z zajęć z zakresu bibliografii, ponieważ problematyka ta nie była dotychczas przedmiotem badań naukowych.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Bibliografia jako nauka i działalność praktyczna. Przedmiot, metody i zadania* Autorka prowadzi rozważania poświęcone przedstawieniu poglądów teoretyków II Rzeczypospolitej na temat istoty bibliografii, a więc jej przedmiotu, metod i zadań oraz ukazaniu ich źródeł i inspiracji. Polscy bibliologowie i bibliografowie pilnie śledzili rozwój myśli teoretycznej za granicą. W ich poglądach można dostrzec głęboki wpływ współczesnych im zagranicznych badaczy, takich jak: Georg Schneider, Ladislav Jan Živný, Alfred William Pollard, P. Otlet. Nieobce im były również koncepcje nauki radzieckiej (A.M. Łowiagin, Michał M. Kufajew, Mikołaj M. Somow). Stopniowo bibliologię zaczęto traktować jako nadrzędną naukę o książce a bibliografię jako jedną z jej gałęzi. Analizowano także relacje między nimi, w celu określenia funkcji bibliografii jako części nauki o książce. Dla części teoretyków bibliografia była nauką (S. Vrtel-Wierczyński), zwykle pomocniczą (Mieczysław Rulikowski, Waclaw Olszewicz) i praktyką równocześnie, częścią bibliologii (Jan Muszkowski). Dla innych bibliologia była dyscypliną badającą różne aspekty życia książki, bibliografia natomiast nie była nauką, tylko metodą badań i jej wynikiem (np. Kazimierz Piekarski). Według Piekarskiego miejsce bibliografii znajduje się poza systemem bibliologii (księgoznawstwa) z tego względu, że nie posiada ona własnej problematyki. Nie brał on bowiem pod uwagę jej historii, teorii, a metodykę uznał za umiejętność praktyczną. Funkcja bibliografii sprowadzona została do technicznej, pomocniczej umiejętności. Autorka zauważa, iż poglądy tego teoretyka były bliskie teorii anglo-amerykańskiej.

Małe zainteresowanie teoretyków polskich przedmiotem badań bibliografii wynikało w zasadzie z jednomyślności poglądów na ten temat. Powszechnie uważano, że zajmuje się ona rękopisami i drukami. Do informacji zebranych przez Autorkę dodajmy, że odmienne i odosobnione stanowisko reprezentował A. Łysakowski, który skłonny był ograniczać przed-

miot bibliografii do druków (Łysakowski, 1931, s. 2)². W latach 30. XX w. za P. Otletem zaczęto rozszerzać zakres zainteresowań bibliografii na mapy, ryciny, nuty i materiały poglądowe (J. Muszkowski).

Niejednoznacznie natomiast określano stosunek bibliografii do analiz zawartości książki. Wśród teoretyków przeważała opinia, że bibliograf może, a nawet powinien zajmować się treścią książki. Skrajne stanowisko w tej sprawie reprezentował natomiast np. M. Rulikowski, który uważał, że bibliolog i bibliograf nie interesuje się treścią książki albo też interesuje się nią dla niej samej i w tym tylko, bardzo szczupłym zakresie, jakiego wymaga niekiedy zwrócenie uwagi na treść dla zdobycia potrzebnych, uzupełniających badanie informacji. Sporo miejsca poświęciła Autorka na omówienie poglądów teoretyków i praktyków (bibliologów, bibliografów, filologów) na temat metod stosowanych w badaniach bibliograficznych; w badaniu cech formalnych dokumentów (metoda opisowa, indukcyjno-dedukcyjna), cech treściowych dokumentów i ich systematyki (metoda filozoficzno-logiczna) oraz metoda historyczna, typograficzna, archiwalna, porównawcza i statystyczna).

Rozdział czwarty, pt. *Teoria rodzajów bibliografii* przedstawia obraz teorii różnych rodzajów bibliografii w okresie międzywojennym. Został on stworzony na podstawie analizy schematów klasyfikacyjnych występujących w polskich bibliografiach drugiego stopnia, haseł encyklopedycznym i wypowiedzi na zjazdach bibliotekarzy. Autorka zauważa, że refleksja teoretyczna nie rozkładała się równomiernie, dotyczyła przede wszystkim tych rodzajów bibliografii, którymi w szczególny sposób interesowała się praktyka bibliograficzna. Szczególnie dynamicznie i interesująco rozwijała się teoria bibliografii regionalnej, co pozostawało w ścisłym związku ze wzrostem znaczenia bibliografii regionalnej i zainteresowania nią, dodajmy, że w głównej mierze spowodowanym względami politycznymi i społecznymi. Rozważania wówczas podjęte dotyczyły m.in. kwestii delimitacji granic regionu, kryteriów podziału bibliografii, zadań bibliografii oraz statystyki druków regionalnych. Pomimo powszechnej akceptacji terminu „bibliografia regionalna” (wprowadził go w 1927 r. A. Łysakowski) do końca okresu międzywojennego istniały poważne rozbieżności co do typologii; dla jednych bibliografów podstawą wyróżnienia było terytorium, na którym ukazały się druki, dla innych kryterium doboru stanowiła treść. Niezgodność stanowisk wobec kryteriów doboru materiału i brak unormowania sposobu pojmowania regionu spowodowały, że w okresie międzywojennym nie zdołano sformułować pełnej definicji terminu „bibliografia regionalna”.

² Zwróciła na to uwagę H. Hleb-Koszańska w artykule *Bibliografia a rękopisy. (Garść uwag marginalnych)*, zawartym w jednoegzemplarzowym zbiorze prac ofiarowanym przez grono pracowników Państwowego Instytutu Książki dyrektorowi Instytutu A. Łysakowskiemu z okazji imienin w 1947 r. Tekst artykułu zamieściła M. Dembowska w rozprawie *Helena Hleb-Koszańska w Państwowym Instytucie Książki i jej nieopublikowana praca o rękopisach w bibliografii* (Dembowska, 1984, s. 35-38).

Z kolei względy naukowe i konieczność organizowania warsztatów bibliograficznych wpłynęły na zainteresowanie problemami teoretycznymi i metodycznymi bibliografii zawartości czasopism. Duże znaczenie dla rozwoju teorii tych bibliografii miały rozważania teoretyków (S. Vrtel-Wierczyński, M. Dzikowski) dotyczące ich przedmiotu, typologii i metodyki opracowania oraz zadań. Podkreślano przy tym konieczność opracowania bibliografii zawartości czasopism ogólnych i specjalnych, zarówno o charakterze bieżącym, jak i retrospektywnym. W okresie międzywojennym zabrakło natomiast rozważań teoretycznych dotyczących innych rodzajów bibliografii, np. bibliografii ogólnej, powszechnej, specjalnej, czasopism itd.

Rozdział piąty, zatytułowany *Środowisko naukowe i zawodowe teoretyków bibliografii* poświęcony jest teoretykom bibliografii, ale również praktykom bibliografii i bibliotekarstwa, filologom i przedstawicielom innych nauk, którzy pomimo tego że sporadycznie zabierali głos na temat teorii bibliografii, to mieli poważny wkład w uporządkowanie terminologii bibliograficznej. Wykorzystując materiały biograficzne zawarte w słownikach, encyklopediach Autorka scharakteryzowała środowisko teoretyków bibliografii ze względu na wiek, wykształcenie, zainteresowania zawodowe, uprawiany zawód, miejsce pracy, przynależność związkową i aktywność pozazawodową oraz fakt posiadania habilitacji z bibliografii.

W okresie międzywojennym teoretyczną myśl bibliograficzną podjęli badacze skupieni w takich ośrodkach, jak: Warszawa, Kraków, Wilno, Lwów, Poznań, w mniejszym stopniu Lublin i Toruń. Zdecydowana większość z nich ukończyła studia humanistyczne, ale szczególnie ważny wkład w rozwój teorii bibliografii wniosły osoby, które posiadały dodatkowo wykształcenie filologiczne (np. A. Bar, L. Bernacki, W. Hahn, A. Łysakowski, K. Piekarski, S. Vrtel-Wierczyński) lub z zakresu nauk ścisłych (np. W. T. Wisłocki, L. Bykowski). Autorka zwraca uwagę na to, że osoby inicjujące refleksję teoretyczną zazwyczaj były praktykami bibliografii. Teoretycy bibliografii zawodowo przeważnie byli związani z bibliotekami akademickimi, często pełnili funkcje kierownicze. Większość z nich była aktywistami Związku Bibliotekarzy Polskich, działali też w jego strukturach lokalnych. Wielu badaczy było członkami różnych organizacji i towarzystw naukowych, pełniło funkcje redaktorów w czasopismach recenzyjno-bibliograficznych i bibliofilskich. Teoretycy bibliografii zaznaczyli swój udział w międzynarodowych spotkaniach i konferencjach o charakterze bibliograficznym (J. Muszkowski, S. Vrtel-Wierczyński). W świetle materiałów przedstawionych przez Autorkę okazuje się, że wśród teoretyków bibliografii stanowczo dominowali mężczyźni, kobiet było zaledwie kilka (Maria Mazankówna, Beatrycze Żukotyńska, Wanda Żurowska; można by tu jeszcze wymienić Wacławę Eydrykiewiczównę z Wilna, autorkę fachowej recenzji dzieła G. Schneidera). Habilitację z bibliografii uzyskało raptem kilka osób: W. Hahn, L. Bernacki, S. Vrtel-Wierczyński, K. Piekarski, J. Muszkowski, nie doszło natomiast do skutku postępowanie habilitacyjne A. Łysakowskiego.

Rozdział szósty, pt. *Recepcja polskiej teorii bibliografii II Rzeczypospolitej po 1945 roku*, wypełniają rozważania Autorki dotyczące asymilacji dorobku teoretyków bibliografii z lat międzywojennych w bibliologicznym piśmiennictwie naukowym po roku 1945. Interesujące jest spostrzeżenie Autorki, że „przedwojenna myśl teoretyczna była przywoływana przez powojennych bibliologów, bibliotekoznawców i informatologów, którzy genezy uprawianych przez siebie obszarów nauki upatrywali w rozwoju bibliografii jako pierwszej postaci nauki o książce. Nawiązywali oni do poglądów teoretyków bibliografii z międzywojnia, tworzących podbudowę wielu gałęzi wiedzy, które rozwinęły się w pełni po drugiej wojnie światowej” (s. 298). Najbogatszy w prace teoretyczne, mające zasadniczy wpływ na rozwój bibliografii jako dyscypliny był okres od 1948 do 1953 roku. Ukazało się wówczas kilka ważnych publikacji (m.in. *Teoria bibliografii w zarysie* S. Vrtel-Wierczyńskiego, prace K. Budzyka, A. Łysakowskiego), nawiązujących do przedwojennych koncepcji. Do informacji zamieszczonych przez Autorkę dodajmy, że odniesienia do teorii bibliografii regionalnej z okresu międzywojennego znalazły się w pracy Heleny Hleb-Koszańskiej *Kompozycja bibliografii specjalnej* (1949); *nota bene* moim zdaniem ten poradnik metodyczny, zawierający również rozważania terminologiczne, w bibliografii załącznikowej powinien znaleźć się dział „Podręczniki, poradniki, pomoce dydaktyczne, opracowania historyczno-metodyczne, wydane po 1945 roku” a nie w dziale „Opracowania”.

Rozwój teorii bibliografii został brutalnie zahamowany na początku lat 50. XX w. przez czynniki ideologiczne. Przedwojenne koncepcje bibliologii i bibliografii spotkały się z ostrą krytyką jako burżuazyjne, idealistyczne i nieprzystające do obrazu społecznej rzeczywistości (Władysław Bieńkowski, Tadeusz Margul). Skutkiem tego było zaprzestanie odwoływania się w literaturze bibliograficznej i bibliologicznej do ustaleń przedwojennych teoretyków bibliografii, a jeśli już się pojawiały, to oceniane były negatywnie. Sytuacja zmieniła się dopiero w latach 60. i 70. Ślady myśli teoretycznej przedwojennych badaczy można znaleźć we współczesnych definicjach bibliografii, jej przedmiotu i rodzajów.

W zakończeniu rozprawy Autorka trafnie i klarownie ukazuje najważniejsze tendencje i dokonania na polu teorii bibliografii w Polsce latach międzywojennych. Analiza źródeł, z reguły oparta na autopsji, odznacza się dużą sumiennością i wnikliwością, toteż budzi zaufanie do Autorki. Na podkreślenie zasługuje świetny styl, umiejętność zainteresowania czytelnika tematem i bardzo obrazowe przedstawienie spraw. Jasny i interesujący sposób nakreślania zagadnień sprawia, że do książki sięga się z przyjemnością. Do dzieła tego będziemy niewątpliwie zaglądać często w poczuciu, że nie zawiodą nas znalezione w nim informacje. Obraz teorii bibliografii w II Rzeczypospolitej przedstawiony przez A. Gołdę stanowi cenny i wartościowy wkład do polskiego piśmiennictwa bibliologicznego i bibliograficznego oraz historii nauki.

Bibliografia

- Dembowska, M. (1984). Helena Hleb-Koszańska w Państwowym Instytucie Książki i jej nieopublikowana praca o rękopisach w bibliografii. *Rocznik Biblioteki Narodowej*, 20, 29-39.
- Lysakowski, A. (1931). O terminologii instrukcji katalogowania alfabetycznego. *Przegląd Biblioteczny*, 5(1), 1-10.
- Opinie bibliograficzne Rady Związku Bibl. Pol. Komunikat Nr. 2. (1931). *Przegląd Biblioteczny*, 5(1), 107.